

איציק בנג'יו - משקי בית שאן
bengio@shan.co.il

על חלב ומוצרי חלב במקרא

בימים טרופים אלו של מערכת בחירות וסערות פנימיות, אני מציע לכם אתנחתא קצרה עם קצת סיפורי מקרא אודות המוצר המכונן העיקרי שלנו - החלב. ידוע שמוצרי חלב מיוצרים מזה אלפי שנים, חלב ומוצריו מוזכרים בתנ"ך עשרות פעמים וגם ארצנו מזכרת, לא אחת, כארץ זבת חלב ודבש

כִּי צִמְאֵתִי (שופטים, ד, 19). יעל עוברת לשלב הבא, ומגישה לו את נאד החלב. האמונה כי חלב מרדים, נכונה. יש לה ביסוס מחקרי והסבר ביולוגי, כיוון שחלב עשיר בחומצת האמינו טריפטופן המשפיעה על ייצור חומרים מוסתי שינה, המלטונין והסרטונין. לחלב יש השפעה גם על איכות השינה, ובמקרה שלנו היה חשוב שסיסרא ישן טוב את שנתו האחרונה.

המעבר למוצרי חלב

הזמן עובר ובני ישראל מתחילים ללמוד להשתמש בחלב גם למוצרים נוספים, ואנחנו פוגשים לראשונה את הגבינה. דוד (לעתיד מלך ישראל) התבקש ע"י אביו להביא לחם לאחיו העומדים לקראת קרב עם הפלישתים וכן עשרה משולשי גבינה המיועדים כתשורה למג"ד, כדי שיבטיח את ביטחונם של אחיו. "וְאֵת עֶשְׂרֵת חֲרָצֵי הַחֶלֶב הָאֵלֶּה תָּבִיא לְשֵׁר הָאֶלְפִי וְאֵת אַחִיָּה תִּפְקֹד לְשָׁלוֹם וְאֵת עֲרֵבְתֶם תִּקַּח" (שמואל א', יז, 18). השם גבינה לא מופיע בצורה מפורשת אלא רק בכינוי "חריצי חלב", רש"י מפרש חריצי חלב: "גובנין דחלבא", חלב שעבר גיבון. חריץ פירושה מעין שן חדה שנוצרה בעקבות חריצה במתכת, ומכאן שמדובר במשולש גבינה בגרסה המקראית. בספר איוב אנו מוצאים ביטוי למתכון הראשון באופן הכנת הגבינה. "הֲלֹא כְחֶלֶב תִּתִּיכְנִי וְכַגְבֵּנָה תִּקְפִּיאֲנִי" (איוב, י, 10). נראה שהקפוא את החלב לצורך הכנת הגבינה, ואחר כך ייבשו אותו בכדים, בצורת גושים מאורכים.

ארץ זבת חלב ודבש

שנה חדשה בפתח, שנת תשע"ג החלה (עם ברכותיה), גם בשנה זו נצטרך להמשיך במאבקנו למען החלב הישראלי, נצטרך להמשיך את המאבק כדי שהביטוי הנפוץ והפופולארי "ארץ זבת חלב ודבש" לא יהפוך לנחלת העבר. במפגש הראשון של אלוהים עם משה רבנו, קיבל משה ואח"כ עם ישראל כולו את ההבטחה, כי ארצנו תהיה זבת חלב ודבש. אגב הביטוי הזה מופיע בתנ"ך לפחות 20 פעם. הלכתי לבדוק את מקורות הביטוי ומצאתי דברים מעניינים.

ההתחלה הייתה בספר שמות, משה בורח ממצרים, מגיע למדיין, מתחבב על חובב (למי ששכח זה אחד משמותיו של יתרו) וזה מצ'פר אותו בציפור. משה מקבל את הג'וב של רועה צאן יתרו ובאחד הימים נגלה אליו הסנה הבוהר ואתו דבר השם: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים רְאֵה רָאִיתִי אֶת עַמִּי אֲשֶׁר

לפני שאתחיל בסקירה, חשוב שנבדיל בין חֶלֶב וְחֶלֶב (ניקוד שונה): חֶלֶב - (שימו לב לניקוד בקמץ), נזול הנוצר בבלוטות החלב של נקבות היונקים. בתנ"ך מוזכר בעיקר אצל מיני היונקים - פרות, כבשים איילים ועזים. וכמובן, גם אצל בנות חווה המניקות (שרה, דבורה, יוכבד, חנה). בנושא בנות חווה זה מזכיר לי שפעם הבן שלי שאל אותי "למה אומרים שחלב-אם זה הכי טוב לתינוק? מה כל כך טוב בחלב-אם?" אמרתי לו שאני לא יודע ולדעתי, הכי טוב בחלב-אם זו האריזה...

חֶלֶב - (שימו לב לניקוד בצירה ובסגול), שומן בגופם של בעלי חיים, מצוי בייחוד ליד הקרביים ומשמש בתעשיית המרגרינה, ייצור סבון, נרות וחומרי סיכה. על פי ההלכה החלב אסור באכילה. "דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּל חֶלֶב שֹׁר וְכֶשֶׁב וְעֵז לֹא תֹאכְלוּ." (ויקרא, ז, 23).

ככל הידוע לי, הפעם הראשונה שחלב ומוצריו מופיעים בתנ"ך הוא בסיפור אברהם ובשלושת המלאכים. השלישייה מגיעה לבשר לאברהם שעומד להיוולד לו בן והוא מארח אותם כמו חברונאי טוב. תכונותיו הלוגיסטיות מתגלות במיטבן. ממחר הוא אל שרה ומבקש שתארגן לחם, סולת ועוגות, רץ אל הנער ופוקד עליו להדליק את המנגל ולהריץ סטייקים ושיפודי עגל, ואחרון שולף מהמזווה חלב וחמאה ופותח להם שולחן כיד המלך. "וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחֶלֶב וְבֵן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לַפְּנִיָּהם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאמְרוּ." (בראשית, יח, 8). ומה אנחנו למדים מהפסוק הזה? ראשית, שאברהם לא עירקי אלא פולני, "עומד עליהם.. יעני עומד ומחכה שהמלאכים יגמרו את כל מה שבצלחת. שנית, שאברהם אנין טעם, הוא מציע לאורחים סטייק סינטה עם חמאה (שומו שמיים, בשר וחלב). להגנתו ניתן לומר שאת חוקי הכשרות המציאו רק אחרי זה.

לאחר מכן, החלב והחמאה שוב מככבים הפעם בסופרמרקט של יעל ובסיפור ריצון ראשו של שר צבאו של יבין מלך חצור, סיסרא. "מִיִּם שָׁאֵל חֶלֶב נִתְּנָה בְּסִפְלֵי אֲדִירִים הַקְּרִיבָה חֶמְאָה." (שופטים, ה, 25). מסתבר שיעל עשתה עבודת פיתוי רצינית כדי לחסל את סיסרא. זה מתחיל בהזמנת סיסרא לאוהלה. "סוּחָה אֲדֹנָי סוּחָה אֵלַי אֶל-תִּירָא" (שופטים, ד, 18). ועל פי חז"ל ממשיך בסדרת התייחודיות אינטימיות סוערות, 7 במספר. ואחרי כל זה כשהלשון של סיסרא בחוץ ועוד לפני שהוא רץ לספר לחברה אודות ביצועיו, הוא מבקש מיעל כוס מים. "וַיֹּאמֶר אֵלַי הַשְּׁקִינִי נָא מֵעַט מִיִּם

במזון, אנחנו המרכז! מרכז מזון נהלל

שירות | איכות | אמינות

מרכז מזון נהלל בע"מ
נהלל 10600, engeluzi@gmail.com
טל. 04-8112452 פקס. 04-8112403

בול ארץ זבת חלב ודבשקורלנדר בבית הלל

במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו. ואך להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הירץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הפנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבואסי" (שמות, ג, 7-8).

השלב הבא הוא לבחון לאיזו ארץ התכוון אלוהים בהבטחתו. לכל יודעי דבר, די ברור שמדובר בארץ ישראל. לאורך מסע הנדודים במדבר משה הבטיח פעמים רבות לעם כי לבסוף הם יגיעו לארץ ישראל ואף כינה אותה "ארץ זבת חלב ודבש". אבל קורח ועדתו חשבו אחרת לפי הפסוק הבא: "המעט כי העלייתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר..." (במדבר, טז, 13). ניתן להבין שלטענתם מצרים היא ארץ זבת חלב ודבש. קורח התפרסם כאיש עשיר, ואפילו המציאו עליו פתגם "עשיר כקורח...". על פי חז"ל עושרו של קורח הגיע אליו לאחר שמצא את המטמון שיוסף החביא, המטמון הוא כל הכסף של מצרים. "וילקט יוסף את כל הכסף הביאה לקורח את עושרו, הרי היא ארץ זבת חלב ודבש ולא ארץ ישראל.

הנביא ישעיהו מזכיר את ארץ ישראל כארץ זבת חלב ודבש אבל בכיוון השלילי. שימו לב זו תיאוריה די מעניינת, ישעיהו ניבא שצבאות אשור יכבוש את הארץ ויגרמו לחורבנה, כתוצאה מהחורבן ייהרסו השטחים המעובדים ובכל הארץ תעלה צמחיית בר, אשר תשמש מרעה טוב לבקר. מאותן נסיבות, פרחי הבר יתרבו ולדבורים יהיה שפע צוף ואף אפשרות לבנות כוורות בעצי המטע העזובים. ומכאן, שפע מרעה יביא לשפע חלב ושפע צוף יביא לשפע דבש. ועל זה ניבא ישעיהו: "והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ" (ישעיהו, ז, 22)

עברנו גם את זה, ואנחנו ממשיכים ל"זבת", פירוש המילה זבת במילון הוא: הזיל, הוציא נוזלים. על פי הפירוש מ-ויקרא פרק טו, זב = מוציא נוזלים, ולכן הגיוני יותר ש"חלב ודבש" הם נוזלים. הזבת מתייחס לארץ קרי היא זו שמוציאה ממנה חלב ודבש, ועל איזה חלב מדובר? גם פה היו חילוקי דעות. מצד אחד נטען, (בין היתר על ידי רבי עקיבא), כי ההדגשה על שפע החלב של ארץ ישראל באה כניגוד לארץ מצרים, שלא היו בה שדות מרעה לצאן, ולכן החלב מן החי לא היה בה דבר נפוץ ועממי. לעומת מצרים, ארץ ישראל היא ארץ מרעה והבהמות הגדלות בה שופעות חלב.

א יציק בנג'יו משמש כסמנכ"ל של משקי עמק בית שאן. בן 43, נשוי ואב לשלושה, גדל בקיבוץ בית אורן, עבר לקיבוץ הזורע ומשם ליישוב גן נר שעל הגלבוץ. סיים תואר ראשון בכלכלה ותואר שני במנהל עסקים ומזה 13 שנים מכהן כמנהל הסחר של הארגון ונהנה מכל רגע, כי "זהו תפקיד דינמי שיש בו גם הרבה סיפוק ותחושת שליחות". בעבודה עם הרפתנים הוא משקיע כרבע משרה והשאר בעסקאות עם הספקים של הארגון במגוון הקניות של המשקים מכלל הספקים. בנוסף לכך, משמש בנג'יו כיועץ כלכלי לחלק מהמפעלים והקיבוצים ומלווה עסקי של קיבוצים שנמצאים בהסדר מיוחד בתהליך הבראה ותפקידו לוודא שהמשק עומד בהסכמות מול הארגון וההסדר. "כל יום מביא דברים חדשים, מגוון פעילויות בתחומים שונים וגם משוב חיובי ופרגון מצד המשקים" ■

לא שְׁמַע בְּהַשְׁבִּיעַ אֲבִיו אֶת הָעָם וַיִּשְׁלַח אֶת קָצֵה הַמָּטָה אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּטְבֵּל אוֹתָהּ בַּיַּעֲרַת הַדְּבָשׁ וַיִּשֶׁב יָדוֹ אֶל פְּיוֹ וּתְרַאנֶה (וּתְאַרְנָה) עֵינָיו" (שמואל א', יד, 25-27).

רש"י, בפרושו לפסוק: "וְהָיָה כִּי יִבְיָאָה יְהוָה אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחֲתִי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ" (שמות, יג, 5). טוען שזבת חלב ודבש פירושו החלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים. ובפרושו לפסוק "...כִּי כָל שְׂאֵר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תִקְטְרוּ" (ויקרא, ב, 11). מרחיב רש"י ואומר שכל פרי מתוק הוא "דבש" (כנראה שהוא אבי אבות האמרה "דבש הכל דבש...").

לסיכום, אם בתחילה חשבתם שהפירוש הפשוט והעכשווי מדבר על ארץ שיש בה גם מרעה לבהמות הנותנות חלב, וגם שפע תפירות המאפשרות לדבורים לייצר דבש. אז לאחר ניתוח וקריאה מעמיקה יותר מסתבר שיש הרבה מעבר לכך. החלב הוא חלב מן החי (בקר או צאן), הוא יין (לבן ואדום) הוא תבואה מובחרת ובגוון לבן. הדבש הוא דבש דבורים, תמרים, תאנים וכל פרי מתוק. והארץ, איז ספק, היא ארץ ישראל שנסתבחה, אז והיום, בכל אלו. וכדי לשמר את כל אלו עלינו להמשיך להיאבק שענף החלב והחקלאות במדינה ימשיכו להתקיים.

אסיים בכך שאברך שנבואתו של עמוס על השפע החקלאי בארץ, תתגשם בשנה הזו עלינו לטובה ככתוב: "הִנֵּה יָמִים בָּאִים, נָאֵם אֱלֹהִים, וַיִּבָּנֶה חוֹרֶשׁ בִּקְצֶר, וְדֶרֶךְ עֲנָבִים בְּמִשְׁךְ הַדָּרְע, וְהָטִיפוּ הַהָרִים עָסִיס, וְכָל הַגְּבְעוֹת תִּתְמָוּגְגָנָה" (עמוס, ט, 13). רוצה לומר ששפע התוצרת יהיה כה גדול שעונה חקלאית אחת תחפוף לעונה חקלאית אחרת. החקלאי שייבוא לחרוש ולהכין את הקרקע לעונה החדשה, יפגוש את הקוצר שעדיין לא סיים לאסוף את שפע היבול של העונה שעברה. דורך הענבים (מיבול השנה שעברה) עוד יעבוד בגת, וכבר יפגוש את זורע החיטה של השנה הבאה. עצי גפן ועצי זית יהיו עמוסי פרי (שגדלים על ההרים) וייצרו את התחושה שההרים נוטפים וזולגים יין ושמן. ■

מצד שני, ישנה סברה האומרת שהחלב בעצם הוא יין, הוא הנוזל הזב מאדמת הארץ. להלן הטיעונים לצדקת היין: היין (גפן) הוא אחד משבעת המינים שבהם נשתבחה ארצנו, והיחיד מהשבעה המוזכר גם כנוזל זב (תירוש, יין). יעקב אבינו, בברכתו האחרונה לבניו בטרם מותו, ניבא ששבת יהודה יהיה מלא בכרמים ובין עד כי עיני העם יהיו אדומות משתיית יין. יעקב ברך, בדרך של מליצה, כי בשפע היין אפשר יהיה אפילו לכבס את הבגדים. "אֲסִרִי לְגַפְנֵי עֵרָה וְלִשְׂרֵקָה בְּנִי אֲתַנּוּ כַּבֵּס בְּיֵין לְבָשׁוּ וַיְבָדֶם עֲנָבִים סוּתָהּ" (בראשית, מט, 11). על פי המדרש "כבס בייין לבוש" מרמז על יין לבן ו"בדם ענבים סותר" מרמז על יין אדום. גם הפסוק "שְׁתִּיתִי יַיִן עִם חֶלְבִי" (שיר השירים, ה, 1). מרמז שהיין הלבן נקרא חלב. במקומות רבים ונוספים בתנ"ך מוזכרים כרמי יין ואפילו סנחריב, מלך אשור, כאשר הגלה את אנשי יהודה, הבטיח להם גלות עם תירוש וכרמים. "וְלִקְחִיתִי אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ פְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם וּכְרָמִים" (מלכים ב', יח, 32).

מצד שלישי, לפי רבי אליעזר הפרוש של הביטוי חלב הוא מובחר והכתוב בא לציין שבארץ ישראל יש שפע של פירות מובחרים. לפי הכתוב "כֹּל חֶלֶב וְיֶזְהָר, וְכָל חֶלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן" (במדבר, יח, 12). למרות השוני בניקוד (חלב מול חלב) לדעת רבי אליעזר "החלב" הוא ביטוי כולל לנוזל שהאדם סוחט, לעתים מהחי ולעתים מפירות. ו"זבת חלב" הוא אפוא, כינוי למיצים הזבים מפירות הארץ.

מצד רביעי, (אוף, כמה צדדים?) על פי תרגום אונקלוס (אחד מתרגומי התנ"ך לארמית, ישנה סברה שהוא נעשה ע"י המתגייר אונקלוס שהיה תלמידו של רבי עקיבא), הפסוק: "חֶלְבִילִי עֵינַיִם מֵיֵין וּלְבָן שְׁנַיִם מִחֶלֶב" (בראשית, מט, 12). תורגם כך: "אדומים יהיו ההרים מהכרמים והיקבים יטבעו ביין, וילבינו הבקעות מהתבואה ומעדרי הצאן". הדגש פה הוא על הצבע הלבן אבל לא של החלב, אלא צבעה הלבן של התבואה הבהירה הצובעת בצבעים בהירים את ההרים וצבעם של עדרי הצאן (אולי צמר הכבשים הלבן?). כלומר, על פי גישה זו, החלב מסמן את הצבע הלבן (בצומח ובחי).

גישה נוספת שמאחדת את הביטוי "זבת חלב ודבש" מובאת בסיפור המרגלים שנשלחו לתור את הארץ. 12 המרגלים מביאים מן הפירות השמנים והמתוקים של הארץ, המשובחים והנפוצים: גפנים, תאנים ורימונים. "וַיִּסְפְּרוּ לוֹ, וַיֹּאמְרוּ, בָּאנוּ, אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ; וְגַם זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ, הוּא וְזֶה פְרִיָּהּ" (במדבר, יח, 27).

ואחרי שגילינו שיש כמה סוגי חלב בואו ונבדוק כמה סוגי דבש יש. גידול התמרים במצרים היה נפוץ, אולם זני התמרים במצרים הם יבשים מאוד, בניגוד לתמרי הארץ שהם עסיסיים ומלאים דבש. אם כן, דבש התמרים ראוי לאפיין את מעלתה של ארץ ישראל על מצרים. חזיון לכך מגיע משבעת המינים שבהם מוצג התמר בכינוי דבש. "אֶרֶץ חֲטָה וּשְׁעָרָה וְגֹפֶן וְתֹאנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית וְשֶׁמֶן וְדָבָשׁ" (דברים, ח, 8)

רבי עקיבא סובר שהדבש הוא דבש דבורים. ומכנה אותו "דבש היערות" על פי סיפור יונתן ויערת הדבש.

"וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ בַּיַּעַר וַיְהִי דְבָשׁ עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה. וַיָּבֵא הָעָם אֶל הַיַּעַר וְהִנֵּה הֵלֵךְ דְּבָשׁ וְאֵין מִשִּׁיג יָדוֹ אֶל פְּיוֹ כִּי יָרָא הָעָם אֶת הַשִּׁבְעָה. וַיִּוְנְתוּ

